

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІВАШКІВ-ВАЩУК ОРИСЛАВА ВАСИЛІВНА

УДК 811.14'02'42:821.14-133.09.Теокріт.08

МОВНО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР ІДИЛІЙ ТЕОКРИТА

Спеціальність 10.02.14 – класичні мови. Окремі індоєвропейські мови

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
ЧЕРНЮХ Богдан Васильович,
Львівський національний університет імені
Івана Франка,
завідувач кафедри класичної філології.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
СЕНІВ МИХАЙЛО ГРИГОРОВИЧ,
Донецький національний університет (м. Вінниця),
завідувач кафедри романських мов;

кандидат філологічних наук, доцент
МАКАР ІНЕСА СТЕПАНІВНА,
Чернівецький національний університет імені Юрія
Федьковича,
доцент кафедри румунської та класичної філології.

Захист відбудеться «30» червня 2016 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д. 26. 001. 19 Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14, к. 63).

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. О. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12).

Автореферат розіслано «27» травня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Гнатюк Л. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Вивчення ідіостилю, зокрема його мовного аспекту, дає змогу чіткіше побачити індивідуальну неповторність письменника, що виражається головню у вербально-естетичній картині світу. Використання принципів когнітивної лінгвістики надає можливість оцінити внесок певного митця в систему словесних художніх засобів, простежити загальні тенденції розвитку літературної мови.

Авторський погляд на світ відображено в художніх концептах, що вербалізуються номінативними полями, котрі своєю чергою складаються з прямих та переносних номінацій концепту, синонімів, метафоричних і порівняльних конструкцій, художніх означень та словотвірних ланцюжків. Пошук художнього концепту здійснюється через семантичний аналіз його репрезентантів – ключових слів. У роботі акцентовано увагу на засобах вираження сенсорної образності (зорові, слухові, нюхові, смакові і тактильні образи) та метафоричності (художньо-образні сфери та моделі), проаналізовано асоціативний, символічний і ціннісно-оцінний компоненти в структурі певного художнього концепту.

Таким чином, центральною проблемою дослідження вважаємо виявлення системи художніх концептів, через які простежуються особливості індивідуально-авторського світобачення. Підґрунтям роботи є праці І. Тарасової, М. Алефіренка, В. Маслової, О. Воробйової, І. Голубовської, О. Кубрякової, В. Карасика, Ю. Степанова, Й. Стерніна, А. Приходька, В. Іващенко, О. Селіванової та інших дослідників з питань когнітивної лінгвістики та поезики.

Актуальність дослідження зумовлена зацікавленістю сучасних лінгвістів недостатньо вивченим питанням взаємодії людини, мови та культури, тобто необхідністю поглибленого опрацювання художнього тексту як цілісної системи. Очевидною є й потреба системного вивчення ідіостилю та концептуального простору ідилій Теокріта – яскравого представника елліністичної епохи, засновника жанру буколік. Твори цього автора ще не були предметом окремого дослідження із використанням сучасних мовознавчих методів та методик.

Стан вивчення проблеми. В останні роки все більше вчених зосереджує увагу на специфічних ментальних утвореннях – концептах, а відтак і питаннях ідіостилю. Із використанням методу концептуальної інтерпретації мовних явищ виконано наукове дослідження ідіостилю давньогрецького письменника Лонга на матеріалі його роману “Дафніс і Хлоя” (І. Макар). Ґрунтовним є й дослідження художніх концептів та когнітивних структур, яке представила І. Тарасова. У центрі уваги дослідниці – індивідуальна концептосфера як ментальна основа поетичного ідіостилю в аспекті її структурної організації і типології базових одиниць. Вкажемо також на дослідження концептуального простору лексики на матеріалі поетичної збірки Уолта Уйтмена “Листя трави” (Т. Михасів). Когнітивний аспект мовного феномену

і мовної особистості бачимо в дослідженні грецької патристики, що здійснив О. Левко. Дослідник зосередив увагу на проблемах вербалізації ключових концептів аналізованих творів.

Дослідження ідіостилю Теокріта в руслі когнітивної лінгвістики не проводилися. Загальні питання його творчості та місця в давньогрецькій літературі елліністичного періоду розглядали М. Грабар-Пассек, Т. Сінко (T. Sinko), Я. Лавінська-Тишковська (J. Ławińska-Tyszkowska) та багато інших. Про особливості буколік як важливого жанру в літературній спадщині Теокріта писали Т. Попова, О. Слобода, Є. Ковальські (J. Kowalski), Л. Станкевич (L. Stankiewicz), Р. Претагостіні (R. Pretagostini). Чимало праць, що стосуються образу людини та ідейно-естетичної специфіки ідилій Теокріта, належить А. Цісику. Окремо відзначимо дисертаційну роботу П. Саконі, у якій розглядаються структурні та семантичні особливості ідилій з міфологічним сюжетом. У нашій роботі враховано й чимало літературознавчих праць, що розкривають окремі аспекти творчості Теокріта.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано на кафедрі класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка в межах наукової теми факультету іноземних мов “Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсні парадигми германських, романських і класичних мов” (код державної реєстрації 0111U008010), затвердженої Міністерством освіти і науки України. Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Львівського національного університету імені Івана Франка від 28 березня 2012 р. (протокол № 37/3).

Мета роботи – визначення особливостей індивідуального стилю Теокріта через конструювання концептуальної сітки його творів, вираженої в макроконцептах ПРИРОДА і ЛЮДИНА, та виявлення вербалізації ключових концептів ідилій.

Мета роботи передбачає вирішення таких **завдань**:

- визначити базові теоретичні позиції дослідження;
- виділити головні конституенти концептуального простору ідилій Теокріта;
- проаналізувати структуру макроконцептів;
- побудувати та розглянути номінативні поля художніх концептів;
- з'ясувати домінанти полів, синонімічні, антонімічні та гіперо-гіпонімічні відношення між складниками поля;
- виявити предметний, образний, асоціативний, символічний та ціннісно-оцінний компоненти у структурі художніх концептів;
- зафіксувати, систематизувати та проаналізувати засоби субективізації концептів, виражені в метафоричних моделях, епітетних структурах та порівняльних конструкціях.

Об'єктом дослідження є тематично і сюжетно зумовлені художні концепти природи і людини в тексті тридцяти ідилій Теокріта, а його **предметом** – особливості вербалізації художніх концептів, а також стилістичні засоби твору.

Матеріалом роботи обрано текст тридцяти ідилій Теокріта обсягом 234 сторінки за виданням Е. Гова (A. Gow), у яких виокремлено й опрацьовано 936 іменникових лексем, що вербалізують концепти, та близько 350 мікроконтекстів їхнього вживання.

Методи дослідження. Оскільки мова – це основний засіб доступу до людської концептосфери, то провідними для лінгвокогнітивного дослідження є *лінгвістичні методи*. Художній концепт вважається різновидом концепту культури з аналогічним іменем, репрезентованим у літературному тексті. Відтак виявляються спільні структурні і змістові характеристики та ознаки, властиві й лінгвокультурним концептам, а це передбачає використання аналогічних методик. Щоб виявити особливості структури концептів, їх класифікувати та інтерпретувати, а відтак досягти поставленої мети дослідження, використовуються положення *концептуального аналізу* (О. Кубрякова, Л. Бабенко, О. Кагановська та інші). Застосовуються й деякі прийоми *поетико-когнітивного аналізу* художнього тексту (В. Ніконова, Л. Белехова, Р. Цур (R. Tsur), М. Фрімен (M. Freeman), П. Стоквелл (P. Stockwell)).

Методика вивчення *компонентної структури* художніх концептів дає можливість виявити їхні важливі особливості (праці В. Карасика, С. Воркачова, Г. Слишкіна, М. Алефіренка, М. Нікітіна, В. Пищальникової, І. Тарасової). Як засіб моделювання смислового простору концептів застосовуються елементи *польового методу*, що дозволяє виділити вербальну (у вигляді номінативного поля) частину концепту (Й. Стернін, З. Попова).

Значну роль у цьому дослідженні відіграють також загальнонаукові методи. Для вивчення окремих фрагментів поетичного концептуального простору використовуються прийоми *аналізу і синтезу, дедукції та індукції*. Застосовуються й методи *опису, лінгвістичного спостереження, класифікації і систематизації* словесних репрезентантів концептів, а також *елементи кількісних підрахунків*.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що тут уперше:

- зроблено спробу осягнути зміст художньої картини світу Теокріта, що відображає індивідуальне світобачення автора;
- виокремлено художні макроконцепти та концепти як елементи унікального концептуального простору творів Теокріта;
- розглянуто структурованість концептів ідилій через серію актуалізованих компонентів;
- проаналізовано ключові художні концепти та їхнє лексичне наповнення, виражене у номінативних полях;
- відзначено вагомість стилістичних засобів як засобів суб'єктивізації художніх концептів.

Про наукову новизну результатів дослідження свідчать і **положення, які виносяться на захист**:

1. Лексико-стилістична організація тексту в когнітивному аспекті виявляється в системі художніх концептів, які об'єктивуються та суб'єктивуються у творі, відображаючи індивідуальність автора.

2. При аналізі художнього концепту слід переходити від поняття до його ословлення в тексті. У нашому розумінні концепт у художньому творі представлено лексичними і стилістичними засобами, котрі складають його номінативне поле. Це переважно досить широкі об'єднання, однак лише певні їхні елементи мають художню цінність.

3. Головними складниками концептуального простору ідилій Теокріта є сюжетно і жанрово зумовлені макроконцепти ПРИРОДА і ЛЮДИНА, що своєю чергою складаються з концептів, об'єднаних у концептуальні поля і групи за тематичним принципом.

4. У кожному концептуальному полі виокремлюються ключові концепти, які знаходять найбільше вираження в тексті. Суть концепту передається через домінуючі лексеми переважно субстантивних форм. Концептам у творах Теокріта притаманна компонентна структура: предметний, образний, асоціативний, символічний та ціннісно-оцінний компоненти.

5. Суб'єктивація концептів забезпечується стилістичними засобами, зокрема метафоричними моделями, епітетними структурами та порівняльними конструкціями.

Теоретичне значення дисертації полягає в уточненні та поглибленні вивчення ключових питань когнітивної лінгвістики і стилістики, зокрема докладному аналізі природи художніх концептів, способах їхньої об'єктивації та суб'єктивації. Комплексна методика дослідження художніх концептів у ідиліях Теокріта узагальнює здобутки лексико-семантичної та поетико-когнітивної парадигм. Результати проведеного аналізу доповнюють і розширюють знання про особливості світовідчуження автора, його унікальний ідіостиль та місце поета в загальнокультурній художній традиції.

Практична цінність роботи полягає у використанні результатів дослідження для вивчення ідіостилів та концептуальних просторів інших письменників, зокрема античних. Головні твердження дисертації можна застосовувати в лінгвостилістичному підході до вивчення художнього тексту крізь призму індивідуальних художніх концептів. Методика дослідження концептуального простору творів Теокріта може бути використана у викладанні історії античної літератури, поетики, лексикології та стилістики давньогрецької мови, написанні курсових та дипломних робіт.

Апробація результатів дослідження. Дисертацію обговорено на спільному розширеному засіданні кафедр класичної філології і загального мовознавства Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 7 від 8 лютого 2016 року) та на засіданні кафедри загального мовознавства і класичної філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 9 від 10 березня 2016 року).

Основні положення та результати дослідження апробовано на Всеукраїнській науковій конференції молодих учених "Творчість Івана Франка в загальноєвропейському контексті" (Секція "Із секретів філологічної творчості: літературознавство та фольклористика"; Львів, 2012), XXI та XXII Міжнародних

наукових конференціях “Мова і культура” імені Сергія Бураго (Київ, 2012, 2013), Міжнародному колоквиумі мовознавчих наук “Євген Кошеріу” (Чернівці, 2013), Наукових читаннях “Античний світ і сучасність” (Київ, 2014), а також на щорічних наукових конференціях професорсько-викладацького складу факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка (2013 – 2016 роки).

Публікації. Основні положення, висновки і результати роботи викладено в шести публікаціях, чотири з яких в наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові, і дві у зарубіжних наукових журналах.

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів із висновками, загального висновку, списку використаних джерел (275 найменувань) і додатків (тематичний покажчик іменників-вербалізаторів макроконцептів ПРИРОДА і ЛЮДИНА). Загальний обсяг роботи – 226 сторінок, із них – 168 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми, актуальність дослідження, встановлено мету й завдання, предмет, об’єкт та методи роботи. Визначено наукову новизну дисертації, її теоретичне й практичне значення. Сформульовано твердження, які виносяться на захист, описано структуру дослідження.

У **першому розділі “Головні складові дослідження індивідуально-авторського концептуального простору”** висвітлено основні теоретичні положення, що стосуються питань стилістики та когнітивної лінгвістики. Проаналізовано базові передумови вивчення проблеми ідіюстилю в сучасній науці, пов’язані з антропоцентричністю мови, мовною і концептуальною картинами світу, концептуальним простором, концептосферою, поняттям стилю загалом та стилем художньої літератури зокрема.

У **підрозділі 1. 1 “Питання індивідуального поетичного стилю”** обґрунтовано співвідношення категорій ідіюстилю, ідіюлекту та індивідуального концептуального простору. Відзначено, що останнім часом усе більшої актуальності набуває когнітивний підхід до інтерпретації поетичного ідіюстилю, котрий дає змогу виразніше побачити його специфіку та зрозуміти причини авторського відбору мовних засобів для його реалізації. Це зумовлено тим, що поняття ідіюстилю пов’язано передусім із лексикою, способами її комбінування та частотою вживання в художньому творі. Наголошено на значущості засобів образності, що формують важливі компоненти структури художніх концептів, а тому без звернення до стилістики вивчення природи концептів художнього твору буде неповним.

У **підрозділі 1. 2 “Авторський концептуальний простір як сукупність художніх концептів: проблематика вивчення”** розглянуто питання визначення основних понять когнітивної лінгвістики, а саме: термінологічної суті концепту та його структури, таксономії концептів, їхньої об’єктивності та суб’єктивності.

Із ключовим когнітологічним терміном “концепт” співвідносяться поняття, що відображають об’єднання типологічно і семантично однорідних, ієрархічно впорядкованих концептів – “концептуальне поле”, “концептуальна група”, “концептосфера”. Системою концептів певного художнього твору, на нашу думку, є концептуальний простір, що входить до загальнонаціональної концептосфери. Концептуальний простір Теокріта ми пов’язуємо з поняттям ідіюстилю, адже спільним тут є те, що вони виражають особливості авторського світобачення.

У сучасній когнітивістиці вивчаються здебільшого так звані культурні концепти, що є надбанням цілого людства або окремого етносу. Однак при розгляді концептуального простору творів Теокріта йдеться передусім про художні концепти як виразники індивідуальних мовно-стильових особливостей цього автора.

Суперечливим та не до кінця проясненим є питання структури концепту. Розглядаючи його, дослідники переважно виокремлюють ядро, приядерну зону та периферію. На сучасному етапі розвитку когнітивної лінгвістики все більше утверджується підхід до вивчення компонентної структури концепту (праці М. Алефіренка, Й. Стерніна, Г. Токарева, Н. Афанасьєвої, М. Нікітіна, В. Пищальникової та ін.). На нашу думку, продуктивним є синкретичний підхід Н. Афанасьєвої та І. Тарасової, котрі розуміють концепт як польове утворення зі складовими компонентами. Осмислення ідей низки наукових праць сучасних учених дало підстави виокремити у структурі художнього концепту ідилій Теокріта такі компоненти: *предметний*, що полягає в сенсорній (перцептивній) образності, *образний* як сукупність метафоричних моделей, *асоціативний*, що містить авторські асоціації, *символічний*, що виникає на основі стійких архетипних та міфологічних асоціацій, та *ціннісно-оцінний*, що представляє позитивну або негативну авторську естетичну оцінку певного елемента дійсності.

Концептами найчастіше називають фрагменти картини світу, узагальнені у слові. Вербалізаторами концептів науковці вважають синоніми, антоніми, словотвірні ланцюжки, слова у гіперо-гіпонімічних відношеннях, фразеологічні одиниці тощо. Суб’єктивне трактування концептів відбувається за посередництвом поетичних засобів, зокрема метафор, порівнянь та епітетів.

У дисертації основну увагу зосереджено на базових концептах (космічних, соціальних та психічних), зокрема в їхній проекції на художнє середовище аналізованих текстів. У нашому розумінні ідіюстиль Теокріта досить повно актуалізується через макроконцепти ПРИРОДА і ЛЮДИНА, котрі складаються з менших ментальних одиниць, упорядкованих у концептуальні поля та групи. Це зумовлено виокремленням головних ідей і тем ідилій Теокріта, адже вважається, що центральними художніми елементами цих творів є майстерне змалювання характерів людей та зображення природи. Лише всебічно проаналізувавши лексичне й стилістичне вираження ключових концептів, зможемо виразніше побачити загальну картину концептуального простору творів зазначеного автора.

У підрозділі 1.3 “*Методологія дослідження лексико-стилістичної організації тексту: когнітивний аспект*” охарактеризовано основні принципи та засади лінгвістичного і концептуального аналізів літературного твору.

Невід’ємним елементом дослідження ідіюстилю письменника є всебічний аналіз художнього тексту, що виявляється найефективнішим із допомогою комплексного підходу. Останнім часом у лінгвістиці впроваджено різноманітні методики концептуального аналізу тексту, зокрема семантико-когнітивний і поетико-когнітивний, що дає змогу виявити сітку виражених вербально ключових художніх концептів твору, котрі, актуалізуючи різноманітні смисли, відображають індивідуальність автора. Структурні особливості художніх концептів виявляються завдяки методиці вивчення їхньої різноманітної (компонентної) структури. Для виділення словесної частини концепту (номінативного поля) важливими є елементи польового методу. Актуальним вважаємо й використання загальнонаукових методів (аналіз, синтез, опис, кількісні підрахунки тощо), що дає змогу обґрунтувати значення елементів концептуального простору та виявити деякі закономірності їхнього функціонування.

У другому розділі “*Парадигма макроконцепту ПРИРОДА у тексті ідилій Теокріта*” висвітлено особливості репрезентації макроконцепту ПРИРОДА, який є одним із ключових складників концептуального простору Теокріта. У творах письменника цей макроконцепт вербалізується у відповідному номінативному полі. Лексеми, що відображають суть макроконцепту, часто об’єднано в синонімічні ряди та словотвірні ланцюжки. Важливу роль у творенні сукупної концептуальної картини відіграють засоби суб’єктивації.

Макроконцепт ПРИРОДА складається з двох концептуальних полів. У першому з них – “*Нежива природа*” (*підрозділ 2.1*) – ключовими є концепти ЧАС, НЕБЕСНІ ЯВИЩА, ВОДА, ЗЕМЛЯ, ВОГОНЬ. Це поняття, які позначають основні категорії довколишнього світу.

Продовжуючи традиції давньогрецької літератури, Теокріт активно анімізував різноманітні явища неживої природи. Отже, головною для нього була метафорична модель *явище природи – жива істота*. Концепти живої природи не актуалізують образний компонент, відображаючи певну метафоричність у персоніфікаціях окремих рослин і тварин.

Статус ключового в Теокріта, на нашу думку, має концепт ЧАС. Підставою для його розгляду в межах концептуального поля “*Нежива природа*” є належність до категорії астрономічного часу, який перебуває в тісному зв’язку з явищами природи. Встановлено, що деякі часолексеми в Теокріта вступають у парадигматичні відношення: виразними є антонімія (зима – весна, зима – літо, день – ніч), гіперо-гіпонімія (рік – зима, весна, літо, осінь; доба – ранок, день, полудень, вечір, ніч).

Аналіз поетичної мови Теокріта дає підстави стверджувати, що певні темпоральні інтервали представлено не лише експліцитно (через слова з часовою семантикою), а й імпліцитно – без залучення часоназви. Такий тип

вербалізації ґрунтується на асоціаціях із певним відтинком на часовій осі та часто супроводжується зверненнями до відповідних природних явищ.

Темпоральна лексика демонструє багатоплановість свого змісту, здатність виконувати зображальну роль та передавати авторське сприйняття дійсності завдяки розвиненому образному компоненту художнього концепту ЧАС. Ядро номінативного поля концепту містить метафоричну модель *час – колісниця*, що спостерігається в дев'яти мікроконтекстах. Ця модель виявляється в інваріантах із лексемами, що називають пори дня і року, наприклад: *σά μερον, ά νί κα πέ ρ τε ποτ' ώρανò ν έ τρεχον ί πποι / Άώ τά ν ρòό παχον ά π' Ωκεανοϊ ο φέ ροισαι* (II: 147– 148) – *сьогодні, коли на небо вибігли коні, несучи розоперсту Еос із Океану* або *Ούπω μήνας ά γων έ καμ' ούρανός, ούδ' έ νιαυτούς: / πολλοί κινήσουσιν έ τι τροχò ν ά ρματος ί πποι* (XVI: 71– 72) – *І місяці проходять на небі, і роки: багато коней ще приводитимуть в рух колеса колісниці*.

Важливими є й метафоричні моделі *час – жива істота* (6 мікроконтекстів) та *день – мірило* страждань, кохання, фізичної праці, багатства тощо (5). Дальню периферію в темпоральній сфері Теокріта становлять асоціації *полудень – відпочинок* (3), *ніч – неспокій* (3), *світанок – спів півня* (3), *зима – нещастя* (2). Крайня периферія – це поодинокі метафоричні моделі *роки – тягар*, *день – подарунок богів* і асоціація *обід – спека*. Активним є й предметний компонент художнього концепту ЧАС, котрий виявляється в численних зорових та оказіональних звукових і смакових образах. Символічний компонент бачимо в обожнюванні деяких явищ природи, що відповідають певним часовим періодам. Отже, ототожнення ранку з богинею Еос, дня – з богом сонця Геліосом та ночі – з богинею Ночі і богинею місяця Селеною почерпнуто з міфологічної традиції, а в творах Теокріта вони набувають символічного характеру.

Концепт НЕБЕСНІ ЯВИЩА вербалізується набором лексики, що позначає небо, різні небесні явища та світила, котрі відображають менші ментальні утворення – субконцепти НЕБО, ХМАРА, ЗІРКА, СОНЦЕ, МІСЯЦЬ, ВІТЕР, ОПАДИ. Структуру цього художнього концепту на рівні сприйняття індивідуальної картини світу Теокріта формують асоціативно-образні зв'язки ключових лексем. Ядерною є метафорична модель та її інваріанти, що передаються засобами персоніфікації: *небесне явище – жива істота* (5). Інші художні моделі, пов'язані з концептом НЕБЕСНІ ЯВИЩА, мають низький рівень відображення, адже є переважно асоціативними: *небо – божественне, небо – позитивні емоції, сонце – спека, сонце – життя, вітер – сила долі, хмари – незліченні, зірки – незліченні, сонце – фізична праця, зірка (яка падає) – смерть, опади – божественний подарунок*. Так, Гілас, який тоне в темних водах, порівнюється з палаючою зіркою, що падає в море, і є немов сполучною ланкою між небом і морем, між високим і низьким: *ώς ό τε πυρσός ά π' ού ρανοϋ ή ριπεν ά στη ρ / ά θρόος, έ ν πόντω* (XIII: 50– 51) – *наче палаюча зірка, що моментально впала із неба в море*. Незначне місце займають ціннісно-оцінні характеристики різноманітних небесних явищ.

Концепт ВОДА, що є одним із найголовніших ментальних одиниць будь-якої концептосфери, має стійкий архетипний зв'язок, а в Теокріта яскраво актуалізує предметний, образний та асоціативний компоненти. Виділяємо такі метафоричні моделі концепту ВОДА, який реалізується за посередництвом субконцептів ДЖЕРЕЛО, РІЧКА, МОРЕ, ОКЕАН тощо: *вода – смерть* (3), *вода – мірило багатства* (2), а також поодинокі моделі *вода – життя*, *вода – очищення*, *океан – дім світил*. Асоціативний компонент представлено асоціаціями *вода – відпочинок*, *вода – прохолода*, *вода – насолода*. Із водними басейнами пов'язуються зорові (колір і блиск води), звукові (шум хвиль) і тактильні (температура води) образи. У Теокріта переважає позитивна оцінка води як важливої, життєво необхідної субстанції, невід'ємної частини географічного середовища проживання давніх греків. Маємо, однак, і окремі приклади характеристики води як небезпечної для людини стихії.

Просторові концепти, крім проаналізованих, містять і назви територіальних ландшафтів. У групі останніх ключовим є концепт ЗЕМЛЯ. Загалом просторові концепти відіграють важливу роль в ідіостилі будь-якого художнього твору, оскільки створюють візуальні картини подій. Виявлено, що цей концепт не має надто розвиненого образного компоненту і виражається в метафоричних моделях *земля – мірило багатства* (2), *гора – жива істота* (2) та *гірська долина – божество*. Важливими ознаками художньої цінності тут є епітети та деякі порівняння. Поодинокі сенсорні образи сприймаються як звукові та супроводжують художню модель *камінь – жива істота*, а також зорові у порівняльному співставленні гальки з кристалами та сріблом.

До сфери неживої природи належить і концепт ВОГОНЬ. Ця космічна стихія у творах Теокріта представлена чотирма лексемами – номенами концепту, ключовою з-поміж яких є *τὸ πῦρ*. При аналізі компонентної структури ВОГНЮ виявлено незначну, порівняно з іншими концептами неживої природи, кількість метафоричних моделей. Найперше це модель *вогонь – кохання* (5), через котру муки кохання ототожнюються з властивістю вогню спалювати. Лише раз зустрічаємо художню модель *вогонь – очищення*, коли процес спалення має ритуальне значення. Сенсорність передається зоровим (яскраве полум'я) і тактильним (гаряче полум'я) образами.

До біологічних концептів, що організуються в концептуальне поле “Жива природа” (*підрозділ 2. 2*), належать концепти рослинного і тваринного світів, що є надзвичайно важливими елементами ідіостилу Теокріта. Попри використання великої кількості флоролексем (близько 135) загалом небагато номенів відповідних художніх концептів із притаманною їм компонентною структурою, що позначилось на особливостях образності та метафоричності. Виникає потреба виокремлення низки ключових субконцептів, представлених переважно видовими назвами дерев, кущів, трав, квітів чи плодів: ДУБ, КИПАРИС, ОЛИВНЕ ДЕРЕВО, ТРОЯНДА, ПЛЮЩ, ЯБЛУКО та інші. Декотрі з цих субконцептів є ключовими для загальної авторської концептосфери. В описі рослинного світу поет прагнув різноманітності, що пояснює наявність багатьох лише один раз ужитих назв дерев, трав, кущів,

квітів. Ці рослини Теокріт подавав переважно приземлено, не поетизуючи. Наприклад, листяні рослини в нього є кормом для тварин, підстилкою для ночівлі, подарунком коханій у вигляді вінка тощо.

Предметний компонент концептів рослинного світу в основному реалізується через уживання кольористичних епітетів, що створюють яскраві зорові образи. Особливо це стосується епітета $\chi\lambda\omega\rho\acute{o}\varsigma$ / $\chi\lambda\omega\epsilon\rho\acute{o}\varsigma$ – *зелений*. Зеленими Теокріт називає траву, “венерине” волосся, дику маслину, листя, листяний купол тощо. Візуалізація простежується й у фраззах, у яких ідеться про цвітіння рослин: $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu\tau\alpha\ \sigma\acute{\epsilon}\lambda\upsilon\alpha$ – *квітуча селера*, $\theta\acute{\alpha}\lambda\lambda\omicron\nu\tau\alpha\ \upsilon\acute{\alpha}\kappa\iota\nu\theta\omicron\nu$ – *квітучий гіацинт*, $\acute{\alpha}\gamma\rho\acute{o}\upsilon\varsigma\ \tau\epsilon\theta\alpha\lambda\acute{o}\tau\alpha\varsigma$ – *розквітлі ниви*, $\nu\omicron\mu\omicron\iota\ \tau\epsilon\theta\eta\lambda\acute{o}\tau\epsilon\varsigma$ – *розквітлі пасовища*.

Досить часто вживаються й одоративні епітети, зокрема $\epsilon\upsilon\omicron\delta\mu\omicron\varsigma$ і $\epsilon\upsilon\acute{\omega}\delta\eta\varsigma$ – *пахучий*. Приємним запахом, на думку Теокріта, відзначаються селера, меліса, вино і нектар. Особливий запах мають і їстівні плоди каштана: $\text{O}\acute{\upsilon}\ \delta\acute{\epsilon}\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \omicron\upsilon\delta\prime\ \acute{\alpha}\kappa\acute{\upsilon}\lambda\omicron\iota\varsigma\ \acute{\omicron}\rho\omicron\mu\alpha\lambda\acute{\iota}\delta\epsilon\varsigma\cdot\acute{\alpha}\iota\ \mu\acute{\epsilon}\nu\ \epsilon\grave{\iota}\chi\omicron\nu\tau\iota\ / \lambda\epsilon\pi\rho\acute{o}\nu\ \acute{\alpha}\pi\acute{o}\ \pi\rho\acute{\iota}\nu\omicron\upsilon\omicron\lambda\epsilon\pi\acute{\upsilon}\rho\iota\omicron\nu,\ \acute{\alpha}\iota\ \delta\acute{\epsilon}\ \mu\epsilon\lambda\acute{\iota}\chi\rho\omicron\iota$ (V: 94–95) – *Ані жолудь із каштаном [не може змагатись]: / перший покритий дубовою корою, а другий – пахне медом*. Непоодиноким є поєднання тактильних епітетів із флоролексемами. М'якими і ніжними Теокріт називає траву, папороть, квіти, кріп, очерет. Ці та інші подібні епітетні структури свідчать про неабияку увагу автора до природи, захоплення її красою.

Образний компонент творять метафоричні моделі *дерево – жива істота* і *виноградні грона – приємний тягар*. Асоціативний компонент представлено невеликим набором асоціацій, зокрема *дерево – затінок*, *дерево – відпочинок*, *троянда – краса*, *яблуко – кохання*, *троянда – Афродіта*. Останні дві асоціації символічні, оскільки Афродіта є уособленням кохання, то й троянда та яблука також стають його символами.

Лексеми, що вербалізують концепти тваринного світу, не вирізняються унікальною образністю. У тексті ідилій засвідчено, що до свійських тварин з особливою турботою та любов'ю ставились пастухи: $\text{A}\delta\epsilon\acute{\iota}\ \acute{\alpha}\ \phi\omicron\nu\acute{\nu}\alpha\ \tau\acute{\alpha}\varsigma\ \pi\acute{o}\rho\tau\iota\omicron\varsigma,\ \acute{\alpha}\ \delta\acute{\upsilon}\ \tau\acute{o}\ \pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ (VIII: 76) – *Солодкий для мене голос корови і солодкий її подих*, адже домашні тварини були для пастухів друзями. Зустрічаємо неодноразові звертання до худоби, яким надають людські якості, придумують імена. Твари-нам приписувалась і людська поведінка: $\text{T}\alpha\acute{\iota}\ \delta\alpha\mu\acute{\alpha}\lambda\alpha\iota\ \delta\prime\ \acute{\alpha}\upsilon\ \tau\acute{o}\nu\ \mu\omega\kappa\acute{\omega}\mu\epsilon\nu\alpha\iota\ \acute{\omega}\delta\epsilon\ \pi\omicron\theta\epsilon\upsilon\ \nu\tau\iota$ (IV: 12) – *Телиці за ним сумують, мукаючи; \acute{\omega}\rho\chi\epsilon\upsilon\ \nu\tau\prime\ \acute{\epsilon}\ \nu\ \mu\alpha\lambda\alpha\kappa\acute{\alpha}\ \tau\alpha\acute{\iota}\ \pi\acute{o}\rho\tau\iota\epsilon\varsigma\ \acute{\alpha}\upsilon\ \tau\acute{\iota}\ \kappa\alpha\ \pi\omicron\acute{\iota}\ \alpha (VI: 45) – *зараз же затанцювали корови на м'якій траві*. Свійські тварини відігравали важливу роль у житті пастухів, а тому були од-ним із основних суб'єктів порівняння, зокрема при змалюванні пастушого кохання. Так, звертаючись до Амаріліс, пастух порівнює її з кізонькою: $\text{O}\acute{\sigma}\omicron\nu\ \acute{\alpha}\acute{\iota}\ \gamma\epsilon\varsigma\ \acute{\epsilon}\ \mu\acute{\iota}\ \nu\ \phi\acute{\iota}\lambda\alpha\iota,\ \acute{\omicron}\ \sigma\omicron\nu\ \acute{\alpha}\ \pi\acute{\epsilon}\sigma\beta\eta\varsigma$ (IV: 39) – *ти миліша від кіз, а погасла*.*

Найбільше назв диких звірів засвідчено в першій ідилії, зокрема при описі смерті божественного пастуха Дафніса: $\text{T}\eta\ \nu\omicron\nu\ \mu\acute{\alpha}\ \nu\ \theta\acute{\omega}\epsilon\varsigma,\ \tau\eta\ \nu\omicron\nu\ \lambda\acute{\upsilon}\kappa\omicron\iota$

ὠρὺ σάντο, / τῆ νον χῶκ δρυμοῖ ο λέ ων ἔ κλαυσε θανό ντα. (I: 71– 72) – *Шакали і вовки за ним жалібно вили, / лев над смертю його сумував із лісу густого.*

Художню цінність становлять і порівняння з комахами: цвіркунами (I: 148, V: 110– 111, IV: 16), мурашками (XVII: 106– 107), бджолами (XIX: 7– 8). На людей переносяться особливі якості цих комах: цвіркуни гарно співають, мурашки накопичують своє багатство, бджоли мають болюче жало тощо. Попри думку про те, що такі порівняння людей із тваринами примітивні (О. Россі), вони є важливим виразником ідіостилю Теокріта. Припускаємо, що цими засобами поет прагнув показати зв'язок своїх творів із фольклором.

У структурі концептів тваринного світу наявні й деякі асоціації: *соловей – приємний спів, сорока / сова – неприємний спів, лебідь – краса, стадо корів – багатство, собака – охоронець* тощо.

У третьому розділі “Парадигма макроконцепту ЛЮДИНА у тексті ідилій Теокріта” проаналізовано лексико-стилістичні явища, що стосуються образу людини. Для письменника важливим є передусім внутрішній стан людини, її емоції та переживання. Людську сферу в Теокріта слід розглядати у трьох аспектах: біологічному, духовному і соціальному. Перший включає характеристику людини за фізіологією, статтю та віком, другий – за ментальним та емоційним станом, третій – за місцем у суспільстві. Попри велику кількість лексичних засобів (529 іменників), що ілюструють кожен з виділених сфер буття людини, широке вираження набули лише деякі аспекти. Зокрема, розгалуженими є зображення концептів ЖИТТЯ / СМЕРТЬ, ДУША, СЕРЦЕ, РОЗУМ та КОХАННЯ.

Наявність окремих елементів макроконцепту ЛЮДИНА залежить від жанрової специфіки певного твору Теокріта. Так, суспільний аспект ширше представлено в міських мімах та буколіках, духовний аспект – в епіліях з міфологічними сюжетами та ліричних ідиліях. Натомість, біологічний аспект цього макроконцепту притаманний усім ідиліям.

Смисл виділеного макроконцепту у творах Теокріта простежується через розгляд окремих образів людей. Отже, схарактеризувавши зовнішність та внутрішній світ богів і героїв, царів і цариць, пастухів і землеробів, містян і селян, зображених в ідиліях, побачимо, якими сприймав їх автор.

Номінативне поле макроконцепту ЛЮДИНА значне за обсягом, однак далеко не всі його складники беруть участь у творенні власне художнього концепту. Цей концепт має й такі особливості:

- 1) лексика, пов'язана з людиною, часто абстрактна;
- 2) суб□ективізація концепту здійснюється в основному через епітети, що характеризують людські фізичні та духовні якості;
- 3) у системі порівнянь, пов'язаних із людиною, головним об'єктом є явища природи;
- 4) у структурі концепту одні компоненти активно виражені, інші – ні.

У підрозділі 3. 1 “Загальні характеристики людини” показано особливості авторського бачення людини як біологічної істоти. Тут описано основні типи персонажів ідилій Теокріта, зокрема богів і богинь, царів

і цариць, героїв, пастухів, містян, рибалок, селян. Подано також загальну характеристику чоловічих і жіночих персонажів.

Іменем макроконцепту є лексема ὁ ἄνθρωπος – людина. Мікроконтексти вживання цієї лексеми різні. У Теокріта нею переважно позначено людину загалом: κλέος ἐ σθλὸν ἐν ἄνθρώποισιν ἀρέσθαι (XVII: 117) – *отримати добру славу серед людей*. Наголосимо на вживанні цієї лексеми і в значенні “смертна людина” для протиставлення безсмертним богам та підкреслення божественної влади над людським родом: καὶ ὡς οὐκ ἔστιν ἀλύξαι / ἄνθρωπος ὅτι Μοῖρα κατὰ κλωστήροσ ἐπέγει (XXIV: 69–70) – *але людям неможливо змінити те, що Мойра пряде ниткою*. Така фраза вказує на невідворотність людської долі, бо згідно з віруваннями давніх греків, їхнім життям керують боги. У деяких ідиліях центральним є зображення молодості як найкращого періоду життя людини. У цьому контексті простежуємо й вияви образності, зокрема в метафоричних моделях *молодість – швидка неловима істота* (3) і *молодість – цвітіння* (2), а також в асоціації *молодість – фізична сила*.

Чоловіки в уявленні Теокріта працьовиті – ἐργατὶνας (XXI: 2), милосердні – οἱ κτίρμων (XV: 75), пихаті – ὑπέροπλος (XXII: 44), добрі – ἐσθλός (VII: 100), χρηστός (XV: 75), славні – δόκιμος (XXVIII: 18), чесні – ἀγαθός (XVI: 2), бездіяльні – ἔκηλος (XXV: 100), балакучі – λάλος (V: 75), розумні – σοφός (XIV: 22) тощо. Жіночих образів у Теокріта загалом небагато, але всі вони різнопланові. Жінка є матір’ю і дружиною (Горго і Праксіноя з XV ідилії), нещасною, обдуреною коханим (Сімайта з II ідилії), наївною пастушкою кіз (дівчина з XXVII ідилії), благородною царівною (Береніка з XVII ідилії), показовою дружиною і майстринею (Гелена з XVIII ідилії) тощо. Епітетні структури, пов’язані з власними та загальними назвами жінок, досить різноманітні. Жінки у Теокріта працьовиті – ἀνυσίεργος (XXVIII: 14), сміливі – κυνοθαρής (*досл.* смілива, наче собака) (XV: 54), жорстокі – βαρύς (II: 3), безсердечні – ἄστρογος (XVII: 43), легковірні – ταχυπειθής (II: 138), розумні – σαόφρων (XXVIII: 14) тощо.

Відзначимо особливу увагу Теокріта до лексики на позначення частин тіла людини. Припускаємо, що письменник вживав так багато синонімів, щоб уникнути повторів та надати поняттям нового смислу. Лексичне поле соматизмів охоплює назви частин тіла, рідин людського організму та внутрішніх органів. Лише деякі лексичні елементи наділено художньою образністю.

Богів, котрі згадуються в ідиліях, порівняно небагато: Зевс, Гера, Афродіта, Артеміда, Гермес, Гефест, Ерот, Пан, Геката, Геліос, Селена та деякі інші. Найбільшу увагу поет приділив образам верховного бога (Зевс), покровителів кохання (Ерот, Афродіта) і пастушого ремесла (Пан).

Характеризуючи героїв як персонажів своїх ідилій, Теокріт часто ідеалізував їх, переважно позитивно оцінюючи їхні вчинки. Герої для Теокріта божественного походження θεῖος ἄωτος / ἠρώων (XIII: 27–28) – *божественний цвіт героїв*, а тому всі благородні – πᾶντες ἀριστῆες (XXII: 99). В епічних ідиліях Теокріта простежуємо тенденцію до розкриття образів героїв-напівбогів.

Центральними тут є постаті Геракла, Кастора і Полідевка, для котрих поет, подібно до Гомера, прагнув сформувавши систему постійних епітетів.

Важливою характеристикою людини для Теокріта було її соціальне становище. У текстах письменника бачимо чітку ієрархію соціального статусу людини, починаючи від царя, котрий перебуває на чолі держави, аж до рабів, які складають “дно суспільства”. Царі отримують лише позитивні характеристики автора, котрий вважав їх найдостойнішими та найблагороднішими.

Греки опоетизовували образи пастухів, оспівані в міфах, священних розповідях та піснях. Можемо говорити і про своєрідну класифікацію пастухів, відповідно до стада, яким вони опікувались. “Найпрестижнішою” була професія волопаса, тоді як бути козопасом вважалось ганебним. Доказом цього може бути приклад із твору Теокріта: ... ἄ δὲ σαρῶς τις ἄ γαν καὶ ἄ μὴ χανος ἐ σσί . / Βού τας μὰ ν ἐ λέ γευ, νῦ ν δ’ αἰ πό λω ἄ νδρὶ ἔ οικας (I: 85–86) – *Ет, без-таланний ти надто якийсь і невмілий, / Ніби й волів ти пасеш, а подібний на козопаса* (Переклад А. Цісика). Отже, козопаси асоціюються з чоловіком-невдахою. Протилежним можна вважати образ пастуха кіз із сьомої ідилії, який означається як ἐ σθλό ς – добрий, славний чоловік: συριγκτὰ ν ἔ μεναι μέγ’ ὕ πείροχον ἔ ν τε νομεῦ σιν / ἔ ν τ’ ἄ μητήρεσσι (VII: 28–29) – *перевершує всіх пастухів і женців у грі на сирінзі*. Із контексту зрозуміло, що пастухи в Теокріта не звичайні робітники – вони поети, співаки, музиканти, адже в кожній ідилії неодмінним було пісенне змагання. Щодо своїх головних героїв автор вживав й інші назви, що характеризують їхні творчі натури, актуалізуючи асоціацію *пастух – музикант*.

Досить широко відображені в ідиліях концепти ЖИТТЯ / СМЕРТЬ (*підрозділ 3. 2*). Характеристика життя як універсального поняття подана в усіх творах поета в контексті природи та людини. Пишучи про смерть, Теокріт, як і багато інших письменників, використовував евфемізми. У віруванні греків людина помирала тоді, коли τὰ γε μὰ ν λί να πά ντα λελοί πει / ἐ κ Μοῖρᾶ ν (I: 139–140) – *Моїри обрізали нитки [життя]*. Далі людина потрапляла в підземне царство. Цей процес описано за допомогою таких конструкцій: “стукати у ворота Аїда” – τὰ ν Ἀΐ δαο πύ λαν ἄ ραξεῖ (II: 160), “вирушати в Аїд” – ἐ γὼν ἐ ς Ἀΐδος ἔ λκομαι ἦ δη (I: 130) та інші.

У творах Теокріта зафіксовано асоціацію *смерть – човен*. Ідеться про човен, котрим Харон перевозив душі померлих у підземне царство. На думку Теокріта, все багатство зникає, коли людина опиняється в цьому човні: ἄ λλ’ οὔ σφιν τῶν ἦδος, ἐ πεί γλυκὺ ν ἐ ξεκένωσαν / θυμὸ ν ἐ ς εὐρεῖ αν σχεδίαν στυγνοῦ ἄ χέροντος; (XVI: 40–41) – *але яка їм насолода, якщо випустять солодкий дух у широкому човні страшного Ахеронту?* Назва підземної річки мертвих Ахеронт викликає також асоціацію *смерть – вода*, котра реалізується в Теокріта в кількох випадках з іншими водоймами. Ці асоціації виникають у контекстах, пов’язаних із суїцидом: τὰ ν βαίταν ἄ ποδὺ ς ἐ ς κύματα τηνῶ ἄ λεῦ μαί (III: 25) – *шкуру скинувши, кинусь у хвилі*. Процес вмирання одного з героїв Теокріт описав метафорично, активуючи образну модель *смерть – сон*: χαλκὸ ς ἄ φαρ διέχευεν: ὁ δ’ ἐ ς στόμα κεί το νενευκῶ ς / Λυγκεύς, κὰ δ δ’ ἄ ρα

οἱ βλεφάρων βαρῦς ἔδραμεν ὕπνος (XXI: 203–204) – *мідь [його] зараз же розсікла; Лінкей впа, розвернувшись обличчям, і на повіки зійшов важкий сон.*

Найбільш продуктивним у вивченні макроконцепту ЛЮДИНА є метод опису “внутрішньої людини”, що полягає в аналізі окремих концептів, котрі відображають її духовне життя, а саме: ДУША, СЕРЦЕ, РОЗУМ (*підрозділ 3. 3*). Ментальну діяльність представляють концепти на позначення “органів” формування думок і почуттів: ἡ φρήν (20), ὁ θυμός (15), ἡ ψυχὴ / ψυχά (9), ὁ νόος (15), ἡ γνώμη (2), ἡ καρδίη / καρδίη (6). Кожна з цих лексем-концептів має пряме й переносне значення. Одна з ліричних ідилій побудована як діалог закоханого чоловіка зі своїм серцем, що перетворюється на повноцінного персонажа твору: πολλὰ δ’ εἰ σκαλέσας θυμὸν ἐμαυτοῦ διελεξάμαν: / τί δὴ ταῦτα ποίης; ἄλοσύνας τί ἔσχατον ἔσσειται; (XXX: 11–12) – *багато звертався я до свого серця, говорив: Що ти робиш? До чого це призведе?; таῦτα χᾶτερα πολλὰ πρὸς ἐμὸν θυμὸν ἐμεμύαμαν* (XXX: 24) – *багато ще чим я дорікав своєму серцю.*

Ключовим лінгвоментальним утворенням концептуального простору творів Теокріта можна вважати концепт КОХАННЯ (*підрозділ 3. 4*). У більшості ідилій він прочитується не лише за допомогою відповідної лексики, а й численних стилістичних засобів, зокрема метафор та порівнянь. Еротична тематика домінантна в буколіках, мімах та ліричних віршах, тому можна вести мову про пасторальне й непасторальне кохання. Серед епілій заслуговують на увагу три твори, а в посланнях тему кохання не висвітлено взагалі. Концепт КОХАННЯ вербалізується відповідними лексемами, що належать до різних частин мови. Найважливішими є: ὁ ἔρως (36) – кохання, ὁ πόθος (10) – пристрасть, ἡ φίλος (3) – любов, дружба, ποθέω (8) – пристрастно жадати, ἔραμαι (24) – пристрастно кохати, φίλος (29), ἀγάλλω, στέρω (2) – любити тощо. В іділіях важливе місце займають протиставлення, пов’язані з коханням, зокрема, опозиції кохання – поезія, кохання – пастуше життя й кохання – фізична праця.

У структурі концепту розвиненими є образний (метафорична модель кохання – хвороба), асоціативний (кохання – вогонь, кохання – поцілунок, кохання – стріла тощо) та символічний (ототожнення кохання з Еротом та Афродітою) компоненти.

Отже, макроконцепт ЛЮДИНА знаходить широке вираження у творчості Теокріта. Він виявляється в менших ментальних утвореннях, серед яких ключовими вважаємо психічні концепти.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** узагальнено результати проведеного дослідження, сформульовано перспективи подальшого вивчення індивідуального стилю та концептуального простору творів Теокріта й інших античних авторів.

1. Проблема ідіостилу окремого письменника, висвітлена в когнітивному аспекті, на наш погляд, є актуальною для сучасного мовознавства, адже саме через ідіостиль можна з’ясувати ключові аспекти антропоцентричності мови,

мовної та когнітивної картин світу, концептосфери і концептуального простору. Це важливо і для дослідження особливостей творчої індивідуальності письменника, його світосприймання, котрі значною мірою простежуються через мову художніх творів.

2. Сучасні тенденції розвитку лінгвістики свідчать, що аналіз художнього тексту варто здійснювати в руслі когнітивістики. Виокремлення художніх концептів сприяє систематизації фактичного матеріалу та його поглибленому вивченню. Встановлено, що Теоокріт застосовував широкий спектр лексичних засобів для вербалізації концептів, використовуючи синонімічні ряди, словотвірні ланцюжки, гіперо-гіпонімічні відношення, антонімічні пари тощо.

3. Аналіз лексичної ідіосистеми і тематики ідилій Теоокріта на концептуальному рівні дає підстави для виділення макроконцептів ПРИРОДА і ЛЮДИНА, котрі повною мірою віддзеркалюють внутрішній світ поета. У межах кожного макроконцепту виокремлено менші ментальні елементи – концепти. Аналіз їхньої структури здійснено за допомогою компонентної моделі з виділенням предметного, образного, асоціативного, символічного та ціннісно-оцінного компонентів.

4. У структурі художніх концептів макроконцепту ПРИРОДА наявні всі компоненти: предметний (сенсорні образи *зелене листя, ароматна селера, дзвінкоголосий соловей, м'яка трава, солодкий спів* та ін.); образний (метафоричні моделі *явище природи – жива істота; день, земля, вода – мірило багатства; час – колісниця* тощо); асоціативний (асоціації *вода і вогонь – очищення; джерело і затінок дерев – відпочинок та прохолода; світанок – спів птахів; полудень – спека; соловей і цвіркун – приємний спів; стадо корів – багатство; лебідь – краса* тощо); символічний (*Геліос* – символ дня, *Селена* – символ ночі, *Еос* – символ ранкової пори, *орел* – символ Зевса, *троянди і яблука* – символи кохання); ціннісно-оцінний (щодо квітів, дерев, птахів, тварин, небесних явищ, води – позитивні епітети, а щодо вітрів, моря, деяких тварин – негативні).

5. Елементи природи створюють унікальний сегмент цілісної картини світу Теоокріта, відображають особливості мислення автора, його світобачення. За нашими спостереженнями, поет був схильний деталізувати природне середовище, що однак не є недоліком. Акценти на тому, як шишки падають із сосни, сюрчить цвіркун, скачуть і мекають кози чи пахне меліса, роблять пейзаж майже зримим. Це здійснено і завдяки використанню стилістичних засобів, котрі переносять читача на місце події, роблячи його не просто спостерігачем, а й їхнім учасником.

6. Порівняно з макроконцептом ПРИРОДА макроконцепт ЛЮДИНА має свою специфіку. Матеріал ідилій дав підстави розглядати сферу людського існування у трьох аспектах: біологічному, духовному і соціальному. Перший аспект – характеристика людини за фізіологією, статтю та віком, другий – ментальним та емоційним станом, третій – становищем у суспільстві. У кожному з цих сегментів яскраво виражені екзистенційні концепти ЖИТТЯ /

СМЕРТЬ, концепти ментальної діяльності ДУША, СЕРЦЕ, РОЗУМ та емоційний концепт КОХАННЯ.

Виявлено набір лексики, що вербалізує кожен із виокремлених концептів, проаналізовано особливості її вживання. Образний компонент представлено метафоричними моделями *смерть – сон* і *кохання – хвороба*; предметний – переважно зоровими образами, які характеризують зовнішній вигляд людини; асоціативний – асоціаціями *смерть – човен*, *смерть – вода*, *кохання – вогонь*, *кохання – поцілунок*, *кохання – стріла*, *шлюб – страждання*, *шлюб – танець*, *шлюб – діти*, *пастух – музикант*, *життя – біг оленя*, *життя – корабель*, *молодість – крилата істота*, *молодість – цвітіння* тощо; символічний – усталеними асоціаціями Ерота і Афродіти як символів кохання; ціннісно-оцінний – психологічними епітетами, котрі характеризують людину як позитивного або негативного персонажа (щасливий / нещасний, грізний, страшний, сміливий, терплячий, добрий та інші).

7. Найуживаніші лексеми, що називають певні концепти, можна вважати ключовими для всього концептуального простору ідилій. Встановлено, що лексичними пріоритетами для Теокріта є слова зі значеннями *день*, *ніч*, *вода*, *земля*, *гора*, *вогонь*, *коза*, *вівця*, *корова*, *людина / чоловік*, *жінка*, *серце*, *душа*, *кохання*, *батько*, *матір*, *юнак / дівчина*, *волопас*, *козопас*, *нога*, *рука*, *дім* та інші.

8. Суб'єктивація концепту у творах Теокріта відбувається в основному через метафоричні конструкції, порівняльні звороти та епітетні структури. Епітети поділяються на дві категорії: сенсорні та психологічні. Сенсорні, котрі характеризують переважно зовнішність об'єкта, діляться на зорові, звукові, нюхові, смакові і тактильні. Це ознаки, котрі людина може виявити своїми органами чуттів. Найбільшою групою є зорові епітети, зокрема засвідчено 36 назв кольорів та їхніх відтінків. Психологічні епітети позначаються головню семами “оцінка”, “характер”, “здібності”, “настрій”. Вони передають емоції та почуття людини. Порівняння в Теокріта виражено способами, притаманними давньогрецькій мові загалом: у формі порівняльного речення (56 фіксацій), із використанням Genetivus comparationis (30) та порівняльних слів (29). Яскравим виразником ідіостилю поета є особлива група паратактичних порівнянь, побудованих за принципами паралелізму. У тексті ідилій важливими є метафори, адже вони творять образний компонент концептів. Так, за допомогою стилістичних засобів поет, акцентуючи увагу на тій чи іншій ідеї, представляє власне бачення світу.

Перспективою подальшого дослідження є глибший аналіз складових компонентів концептуального простору ідилій Теокріта, виявлення його нових граней, а також з'ясування особливостей зв'язків концептів із жанрами окремих творів. Важливим буде вивчення аспектів ідіостилистики на фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівнях. Докладнішого студіювання заслуговує тропеїстика ідилій.

Вивчення концептів у художньому творі, їхньої взаємодії допомагають збагнути зміст світобачення автора та цілої епохи. Тому перспективним

бачимо порівняльне дослідження художніх концептів Теоокріта і відповідних культурних концептів, що відображають менталітет усього грецького народу в елліністичну або іншу епоху розвитку. Проведене дослідження сприятиме здійсненню першого повного українського перекладу ідилій, які відкриють унікальний різнобічний світ Теоокріта ще більшому колу читачів та науковців.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. *Івашків О. В.* Флоролексеми у мовній структурі булолік Феокріта / О. В. Івашків. // *МОВА І КУЛЬТУРА*. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Том III (157). – С. 79– 85.

2. *Івашків О.* Пастуше життя у булоліках Феокріта: лексичний та стилістичний аспекти / Орислава Івашків. // *Іноземна філологія*. Український науковий збірник. – Львів, 2012. – Вип. 124. – С. 226– 232.

3. *Івашків-Ващук О.* Перша ідилія Теоокріта: особливості поетики / Орислава Івашків-Ващук. // *Spheres of culture*. – Lublin, 2012. – Vol. 1. – Pp. 40– 47.

4. *Івашків-Ващук О. В.* Лексична організація тексту ідилій Теоокріта (на матеріалі II, XIV і XV ідилій) / О. Івашків-Ващук. // *МОВА І КУЛЬТУРА*. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 16. – Т. VI (168). – С. 179– 186.

5. *Ivashkiv-Vashchuk O.* Lexical expression of the concept love in Theocritus' works / Oryslava Ivashkiv-Vashchuk // *Collectanea Philologia*. – Łódź, 2014. – Vol. XVII. – Pp. 37– 45.

6. *Івашків-Ващук О.* Епітет як формотворчий елемент ідіюстилю Теоокріта / Івашків-Ващук Орислава Василівна. // *Studia Linguistica*: збірник наукових праць. – Вип. 8. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. – С. 160– 168.

АНОТАЦІЯ

Івашків-Ващук О. В. Мовно-концептуальний простір ідилій Теоокріта. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10. 02. 14 – класичні мови. Окремі індоевропейські мови. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2016.

У дисертації зроблено спробу комплексного дослідження лексико-стилістичної організації ідилій видатного поета елліністичного періоду Теоокріта крізь призму аналізу їхнього концептуального простору, який, як системне утворення, складається з макроконцептів, концептуальних полів та груп і власне концептів.

Розгляд концептів художнього твору є дослідженням передусім їхньої вербалізації. Серед лексичних репрезентантів концептів знаходимо синонімічні пари і ряди, дериваційні гнізда, антонімічні та гіперо-гіпонімічні відношення тощо.

Ідіюстиль Теоокріта актуалізується через два головні макроконцепти – ПРИРОДА і ЛЮДИНА, що складаються з концептів, виражених номіна-

тивними полями. В структурі концептів виокремлюються предметний, образний, асоціативний, символічний та ціннісно-оцінний компоненти, котрі відображають авторське сприйняття дійсності. В ідиліях поет акцентує увагу на сенсорних образах та художніх метафоричних моделях. Вагому роль відіграють унікальні авторські асоціації та естетична оцінка явищ та істот. Виділяється також низка доміантних лексем, що репрезентують не тільки відповідний концепт, а й особливості всього концептуального простору творів поета.

Дисертація допомагає зрозуміти унікальність індивідуального стилю Теокрита, його любов до природи та внутрішнього світу людини.

Ключові слова: Теокрит, ідилія, ідіюстиль, концептуальний простір, художній концепт, макроконцепт, метафорична модель, епітетна структура, порівняльний зворот.

АННОТАЦІЯ

Ивашкив-Ващук О. В. Языково-концептуальное пространство идиллий Феокрита. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10. 02. 14 – классические языки. Отдельные индоевропейские языки. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2016.

В диссертации сделана попытка комплексного исследования лексико-стилистической организации идиллий выдающегося поэта эллинистического периода Феокрита сквозь призму анализа их концептуального пространства, состоящего, как системное образование, из макроконцептов, концептуальных полей и групп и собственно концептов.

Рассмотрение концептов художественного произведения предусматривает исследование прежде всего их вербализации. Среди лексических репрезентантов концептов находим синонимичные пары и ряды, деривационные гнезда, антонимические и гипер-гипонимические отношения и прочее.

Идиюстиль Феокрита актуализируется посредством двух главных макроконцептов – ПРИРОДА и ЧЕЛОВЕК, состоящих из концептов, выраженных номинативными полями. В структуре концептов выделяются предметный, образный, ассоциативный, символический и ценностно-оценочный компоненты, отображающие авторское восприятие действительности. В идиллиях поэт акцентирует внимание на сенсорных образах и художественных метафорических моделях. Весомую роль играет и компонент уникальных авторских ассоциаций и эстетических оценок явлений и существ. Выделяется также ряд доминантных лексем, представляющих не только соответствующий концепт, но и особенности всего концептуального пространства произведений поэта.

Диссертация помогает понять уникальность индивидуального стиля Феокрита, его любовь к природе и внутреннему миру человека.

Ключевые слова: Феокрит, идиллия, идиостиль, концептуальное пространство, художественный концепт, макроконцепт, метафорическая модель, эпитетная структура, сравнительный оборот.

ABSTRACT

Ivashkiv-Vashchuk O. V. Lexical and Conceptual Space of Theocritus' Idylls. – Manuscript.

Dissertation for a Candidate Degree in Philology; speciality 10. 02. 14 – Classical Languages. Some Indo-European Languages. – Taras Shevchenko Kyiv National University. – Kyiv, 2016.

Modern tendencies in language studies suggest that a literary text analysis should be carried out with the help of cognitive linguistics. Singling out artistic concepts contributes to systematization of factual material and its in-depth study. Works of Theocritus – a prominent poet of the hellenistic period in ancient Greece – have not been in focus of cognitive linguistics yet. This fact dictates the necessity of comprehensive study of the peculiarities of writer's individual manner.

Lexical analysis of idiostyle and topics of Theocritus' idylls on the conceptual level gives grounds for highlighting two macro-concepts – NATURE and MAN (human of any gender is meant) which fully reflect the poet's inner world. The paper reviews several main notions: conceptual space, conceptual fields and groups. Being individual, the author's system of artistic concepts completes the conceptual sphere of Greek nation.

The componential analysis employed in this research is the most appropriate means of studying the structure of the artistic concept which recently has become a topic for discussions. After examining a number of scientific papers, we consider that the structure of the artistic concept in Theocritus' idylls should distinguish the following components: *objective* which consists of sensory modality, *figurative* as a set of metaphorical models (conceptual metaphors), *associative* containing author's associations, *symbolic* arising from sustainable archetypal and mythological associations, and *value-evaluative* component which is seen in author's positive or negative assessment of a certain element of reality.

In the structure of macro-concept NATURE all components are carefully cogitated: objective (*green leaves, fragrant celery, sonorous nightingale, soft grass, sweet singing etc.*); figurative (metaphorical models *natural phenomenon – a living creature, day, earth, water – a measure of wealth, time – chariot etc.*); associative (association of *water* and *fire* with cleaning, *spring* and *shade of trees* – rest and coolness, *dawn* – birds singing, *noon* – the heat, *nightingale* and *cricket* – pleasant singing, *a herd of cows* – wealth, *a swan* – beauty etc.); symbolic (Helios as a symbol of the day, Selena as a symbol of the night, Eos as a symbol of the morning, eagle as a symbol of Zeus, roses and apples as the symbols of love) and value-evaluative (about flowers, trees, birds, celestial phenomena, water Theocritus used positive adjectives, and about winds, sea, some animals – negative).

When talking about macro-concept MAN it is important to mention its own specific organization. The textual material of idylls gave reasons to consider the

scope of human existence in three aspects: biological, spiritual and social. The first aspect contains characteristics of human physiology, gender and age, the second – mental, spiritual and emotional state, the third – the position in society. In each of these segments several key concepts gained their vivid expression: LIFE / DEATH, SOUL, HEART, MIND and LOVE. The peculiarities of the use of vocabulary that verbalize each of the examined concepts have been discovered.

Figurative component of the macro-concept MAN is represented by two metaphorical models *death – dream* and *love – disease*. Objective component is seen in mostly visual images that characterize the appearance of a person. Associative component is in associations of *death* with a boat, *death – water*, *love – fire*, *love – kiss*, *love – an arrow*, *marriage – suffering*, *marriage – a dance*, *marriage – children*, *shepherd – musician*, *life – a running deer*, *life – a ship*, *youth – a winged creature*, *youth – blossom* etc. Symbolic component appears in established associations of Eros and Aphrodite as the symbols of love. Value-evaluative component is presented by psychological adjectives that describe person as a positive or negative character (happy, miserable, terrible, frightening, courageous, patient, kind etc.).

It is established in this research that Theocritus applied a wide range of means for lexical verbalization. He used synonymic rows, word-building chains, words in hyper-hyponymic relations, antonymic pairs etc. Most often used lexemes that name certain concepts can be considered as key lexemes in the whole conceptual space of idylls. It was found that lexical priorities for Theocritus have words with the following meaning “day”, “night”, “water”, “land”, “mountain”, “fire”, “goat”, “sheep”, “cow”, “man”, “woman”, “heart”, “soul”, “love”, “father”, “mother”, “boy”, “girl”, “shepherd”, “house” etc.

Exploring the concepts in the artistic work, their interaction in the structure of the artistic text helps to understand the author’s world view. Thus, we see a comparative study of Theocritus’ artistic concepts and corresponding cultural concepts that reflect mentality of the Greek people in the Hellenistic era or other period in perspective.

Key words: Theocritus, idyll, individual style, conceptual space, artistic concept, macro-concept, metaphoric model, epithetic structure, comparison.